

Friedmannove jednadžbe

Ovo je prilagodba radnog listića dostupnog [ovdje](http://sagemanifolds.obspm.fr/examples.html) (<http://sagemanifolds.obspm.fr/examples.html>).

Da bi sve funkcioniralo, osim jupyter notebooka potrebno je instalirati i Sage kernel. To se na Arch linuxu može tim redom. Drugdje je možda pogodnije naprosto instalirati Sage koji mislim dolazi sa svojim jupyter notebookom.

```
In [1]: version()
```

```
Out[1]: 'SageMath version 8.1, Release Date: 2017-12-07'
```

Postavljanje prikaza simbola korištenjem LaTeX formatiranja:

```
In [2]: %display latex
```

Deklariramo prostorvrijeme kao 4-dimenzionalnu diferencijabilnu mnogostrukost M :

```
In [3]: M = Manifold(4, 'M')
print(M)
```

```
4-dimensional differentiable manifold M
```

Uvodimo standardne (FL)RW koordinate, koristeći metodu `chart()`, s argumentom koji je python string s razmaknuto navedenim koordinatama u sintaksi `simbol:raspon vrijednosti:LaTeX simbol` gdje je defaultni raspon vrijednosti $(-\infty, \infty)$:

```
In [4]: fr.<t,r,th,ph> = M.chart(r't r:[0,+oo) th:[0,pi]:\theta ph:[0,2*pi):\phi')
fr
```

```
Out[4]: ( $M, (t, r, \theta, \phi)$ )
```

Definiramo skalarne varijable: Newtonovu konstantu G , konstantu prostorne zakrivljenosti $k \in \{1, 0, -1\}$, radijus zakrivljenosti R_0 , faktor skale $a(t)$, gustoća kozmičkog fluida $\rho(t)$ i njegov tlak $p(t)$. Za RW metriku koristimo izraz iz Ryden (2016)

$$ds^2 = c^2 dt^2 - a^2(t) \left(\frac{dr^2}{1 - \frac{kr^2}{R_0^2}} + r^2 d\Omega \right)$$

uz napomenu da koristimo suprotni preznak metrike i da većina literature apsorbira radijus zakrivljenosti R_0 ili u konstantu zakrivljenosti $K \equiv k/R_0^2$ ili u faktor skale uz redefiniciju koordinate $r \rightarrow rR_0$ tako da postane bezdimenzionalna.

```
In [5]: var('G, Lambda, k, R0, c', domain='real')
a = M.scalar_field(function('a')(t), name='a')
rho = M.scalar_field(function('rho')(t), name='rho')
p = M.scalar_field(function('p')(t), name='p')
```

RW metriku definiramo u "-" konvenciji (tj. "čestičarska" ili "West coast", dakle obrnuto od Ryden):

```
In [6]: g = M.lorentzian_metric('g', signature='negative')
g[0,0] = c*c
g[1,1] = -a*a/(1 - k*r^2/R0^2)
g[2,2] = -a*a*r^2
g[3,3] = -a*a*(r*sin(th))^2
g.display()
```

Out[6]:

$$g = c^2 dt \otimes dt + \left(\frac{a(t)^2}{\frac{kr^2}{R_0^2} - 1} \right) dr \otimes dr - r^2 a(t)^2 d\theta \otimes d\theta - r^2 a(t)^2 \sin(\theta)^2 d\phi$$

A matrix view of the metric components:

```
In [7]: g[:]
```

Out[7]:

$$\begin{pmatrix} c^2 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \frac{a(t)^2}{\frac{kr^2}{R_0^2} - 1} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & -r^2 a(t)^2 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & -r^2 a(t)^2 \sin(\theta)^2 \end{pmatrix}$$

Christoffelovi simboli su kvadratni u metričkom tenzoru pa ne ovise o konvencijama za predznake:

```
In [8]: nabra = g.connection()
g.christoffel_symbols_display()
```

Out[8]:

$$\begin{aligned}\Gamma^t_{rr} &= -\frac{R_0^2 a(t) \frac{\partial a}{\partial t}}{c^2 k r^2 - R_0^2 c^2} \\ \Gamma^t_{\theta\theta} &= \frac{r^2 a(t) \frac{\partial a}{\partial t}}{c^2} \\ \Gamma^t_{\phi\phi} &= \frac{r^2 a(t) \sin(\theta)^2 \frac{\partial a}{\partial t}}{c^2} \\ \Gamma^r_{tr} &= \frac{\frac{\partial a}{\partial t}}{a(t)} \\ \Gamma^r_{rr} &= -\frac{kr}{kr^2 - R_0^2} \\ \Gamma^r_{\theta\theta} &= \frac{kr^3 - R_0^2 r}{R_0^2} \\ \Gamma^r_{\phi\phi} &= \frac{(kr^3 - R_0^2 r) \sin(\theta)^2}{R_0^2} \\ \Gamma^\theta_{t\theta} &= \frac{\frac{\partial a}{\partial t}}{a(t)} \\ \Gamma^\theta_{r\theta} &= \frac{1}{r} \\ \Gamma^\theta_{\phi\phi} &= -\cos(\theta) \sin(\theta) \\ \Gamma^\phi_{t\phi} &= \frac{\frac{\partial a}{\partial t}}{a(t)} \\ \Gamma^\phi_{r\phi} &= \frac{1}{r} \\ \Gamma^\phi_{\theta\phi} &= \frac{\cos(\theta)}{\sin(\theta)}\end{aligned}$$

Riccijev tenzor:

```
In [9]: Ricci = nabra.ricci()
Ricci.display_comp()
```

Out[9]:

$$\begin{aligned}\text{Ric}(g)_{tt} &= -\frac{3 \frac{\partial^2 a}{\partial t^2}}{a(t)} \\ \text{Ric}(g)_{rr} &= -\frac{2 R_0^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t}\right)^2 + R_0^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + 2 c^2 k}{c^2 k r^2 - R_0^2 c^2} \\ \text{Ric}(g)_{\theta\theta} &= \frac{2 R_0^2 r^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t}\right)^2 + R_0^2 r^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + 2 c^2 k r^2}{R_0^2 c^2} \\ \text{Ric}(g)_{\phi\phi} &= \frac{\left(2 R_0^2 r^2 \left(\frac{\partial a}{\partial t}\right)^2 + R_0^2 r^2 a(t) \frac{\partial^2 a}{\partial t^2} + 2 c^2 k r^2\right) \sin(\theta)^2}{R_0^2 c^2}\end{aligned}$$

Iz dokumentacije SageManifolds paketa može se zaključiti da isti koristi "+" konvenciju za predznak Riemannovog tenzora, kao i "+" konvenciju za vezu Riccijevog i Riemannovog tenzora (gdje za razliku od gornje konvencije za metriku korisnik to ne može mijenjati), što znači da je nužno pisati Einsteinovu jednadžbu gravitacije u "+" konvenciji, tj.

$$R_{\mu\nu} - \frac{1}{2}g_{\mu\nu}R = +\frac{8\pi G}{c^4}T_{\mu\nu}$$

Riccijev skalar (R^μ_μ):

```
In [10]: Ricci_scalar = g.ricci_scalar()
         Ricci_scalar.display()
```

```
Out[10]: r(g) : M          -> R
          (t, r, theta, phi) -> - 6 (R_0^2 (da/dt)^2 + R_0^2 a(t) d^2a/dt^2 + c^2 k) / (R_0^2 c^2 a(t)^2)
```

(Za razliku od Riccijevog tenzora koji je invarijantan na odabir konvencije za metrički tenzor, Riccijev skalar bi u drugoj konvenciji za metrički tenzor imao obrnuti predznak.) Uočavamo da je za statičko prostorvrijeme Riccijev skalar

```
In [11]: Ricci_scalar.expr().subs({a.expr():1, diff(a.expr(),t):0, diff(a.expr(),t,2):0})
```

```
Out[11]: - 6 k / R_0^2
```

dakle proporcionalan je Gaussovoj zakrivljenosti plohe (relativni minus je u ovoj konvenciji za metriku jer je zakrivljen prostorni dio). To je manifestacija Gaussovog "teorema egregium" po kojem je ekstrinzično svojstvo plohe (radijus zakrivljenosti) potpuno određeno intrinzičnom metrikom na plohi.

4-brzina kozmičkog fluida:

```
In [12]: u = M.vector_field('u')
         u[0] = 1/c
         u.display()
```

```
Out[12]: u = 1/c * d/dt
```

Tenzor energije-impulsa T za savršeni fluid:

```
In [13]: u_form = u.down(g) # the 1-form associated to u by metric duality
T = (rho*c^2+p)*(u_form*u_form) - p*g
T.set_name('T')
print(T)
T.display()
```

Field of symmetric bilinear forms T on the 4-dimensional differentiable manifold M

```
Out[13]:
```

$$T = c^4 \rho(t) dt \otimes dt + \left(-\frac{R_0^2 a(t)^2 p(t)}{kr^2 - R_0^2} \right) dr \otimes dr + r^2 a(t)^2 p(t) d\theta \otimes d\theta + r^2 a(t)^2 p(t) d\phi \otimes d\phi$$

Trag od T :

```
In [14]: Ttrace = g.inverse()['^ab']*T['_ab']
Ttrace.display()
```

```
Out[14]:
```

$$\begin{aligned} M &\longrightarrow \mathbb{R} \\ (t, r, \theta, \phi) &\longmapsto c^2 \rho(t) - 3p(t) \end{aligned}$$

Einsteinova jednađžba gravitacije. Kako je gore navedeno, nužno u "+" konvenciji: $R_{\mu\nu} - \frac{1}{2} R g_{\mu\nu} = 8\pi G T_{\mu\nu}$

```
In [15]: E1 = Ricci - Ricci_scalar/2*g - (8*pi*G/c^4)*T
print("Friedmannova jednađžba:\n")
(E1[0,0]/3).expr().expand() == 0 # dividing everything by 3
```

Friedmannova jednađžba:

```
Out[15]:
```

$$-\frac{8}{3} \pi G \rho(t) + \frac{\frac{\partial}{\partial t} a(t)^2}{a(t)^2} + \frac{c^2 k}{R_0^2 a(t)^2} = 0$$

Trace-reversed version of the Einstein equation: $R_{\mu\nu} - \Lambda g_{\mu\nu} = 8\pi G (T_{\mu\nu} - \frac{1}{2} T g_{\mu\nu})$

```
In [16]: E2 = Ricci - (8*pi*G/c^4)*(T - Ttrace/2*g)
print("Jednađžba ubrzanja:\n")
(E2[0,0]/3).expr().expand() == 0
```

Jednađžba ubrzanja:

```
Out[16]:
```

$$-\frac{4}{3} \pi G \rho(t) - \frac{4 \pi G p(t)}{c^2} - \frac{\frac{\partial^2}{(\partial t)^2} a(t)}{a(t)} = 0$$